

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه قم

مرکز تربیت مدرس

پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی

گرایش فلسفه و کلام

شیوه برخورد پیشوایان دین با مخالفان

استاد راهنما: دکتر احمد عابدی

استاد مشاور: دکتر فتح‌الله نجارزادگان

نگارش

عبدالرحمن خلیلی

۱۳۸۱

۵۸۴۳۱

مرکز اطلاعات مدرک علمی بزرگ
تسبیح مدرک

۱۳۸۲ / ۱۰ / ۲۰

مرکز تربیت مدرس

۴۰

مرکز اطلاعات
و
مدارک علمی ایران

واحد انتشارات

تقدیم به:

بهترین گل وجود، که تولدش روز فوران کوثر، خیر و خجستگی بود.
دفاع او از رادمرد تاریخ علی علیه السلام نشان از وفا، غیرت، شجاعت و
غربت او دارد.

شهادتش به حق شهادت می‌دهد و مزار پنهانش، پنهان‌ها را آشکار
می‌کند.

گریه‌هایش از خنده‌های ناحق پرده می‌دارد.

تقدیر و امتنان

نخست خدای را سپاس می‌گذارم که الطافش را رفیق راهم ساخت تا بتوانم این رساله را به سامان برسانم. سپس به حکم «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از تمامی اساتید و مسئولان و کارمندان مرکز تربیت مدرس دانشگاه قم، تشکر می‌کنم.

از استاد گرامیم حجت الاسلام والمسلمین دکتر احمد عابدی که در مراکز مختلف از ایشان استفاده‌های فراوان برده‌ام و راهنمایی پایان‌نامه حاضر را نیز به عهده داشتند و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر نجارزادگان که مشاوره این پایان‌نامه را قبول کرده و در تدوین آن کمک شایانی نموده‌اند، تشکر می‌نمایم.

و سرانجام از همسر گرامیم که تحصیل در آن مرکز پُر برکت را مدیون ایشان می‌دانم و اگر فداکاری و کمک‌های ایشان نبود، این پایان‌نامه به سامان نمی‌رسید، تشکر می‌کنم و به روح برادر شهید ایشان، شهید باقر باقری درود و رحمت می‌فرستم.

چکیده

برپایی نظام مقدس جمهوری اسلامی در ایران، یکی از آرزوهای دیرین مردمان متدین بود که در عصر حاضر تحقق یافت. ویژگی مهمی که این نظام دارد، دینی بودن آن است. این نظام در صدد پیاده نمودن احکام نورانی اسلام و منویات پیشوایان آن می‌باشد. نظام جمهوری اسلامی از بدو پیروزی تا حال و در آینده مخالفانی داشته و خواهد داشت. از آنجا که این نظام با نام دین شروع و به پیروزی رسیده است، ضروری است بدانیم که رهبران دینی در برخورد با مخالفان خود از چه شیوه‌هایی استفاده می‌کردند تا با الگو گرفتن از آنان، رفتاری شایسته و سنجیده مخالفان خود داشته باشیم؛ رفتاری در خور یک نظام اسلامی و همسو با خواسته پیشوایان آن باشد.

پژوهش حاضر در صدد پرداختن به این مسئله است که در یک مقدمه و شش بخش تدوین شده است. مقدمه شامل بیان مسئله و ضرورت و اهداف آن می‌باشد. در بخش اول به تعریف واژگانی چون «مخالفان» و «پیشوایان» پرداخته شده است. در بخش دوم، علل مخالفت‌ها با پیشوایان دین بحث شده و هفت علت عمده ذکر گردیده است. در بخش سوم، اصول و مبانی پیشوایان دین به تفصیل بیان گردیده و در باره پنج اصل که پیشوایان دین را مراعات می‌کردند، گفت‌وگو شده است. در بخش چهارم، مخالفان به دو دسته مخالفان فکری و مخالفان سیاسی تقسیم شده و بعضی از ویژگی‌های آن‌ها بیان شده است. در بخش پنجم، شیوه‌های پیشوایان دینی در برخورد با مخالفان در دو گفتار بحث شده است. در گفتار اول از شش شیوه‌ای که آنان با مخالفان فکری داشته‌اند، بحث شده و در گفتار دوم، از یازده شیوه‌ای که در برخورد با مخالفان سیاسی داشته‌اند، گفت‌وگو شده است. و برای هر شیوه‌ای نمونه‌هایی ذکر گردیده است و در نهایت در بخش ششم، تفاوت شیوه‌های ائمه (علیهم‌السلام) در برخورد با مخالفان تحلیل گردید، است و برای متفاوت بودن شیوه‌های ائمه (علیهم‌السلام) در برخورد با مخالفان، هفت عامل که موجب تفاوت رفتارهای پیشوایان دین گردید، ذکر شده است.

فهرست مطالب

۲	مقدمه
۲	بیان مسئله
۳	اهداف پژوهش
۴	ضرورت آن
۵	بخش اول: مفاهیم و کلیات
۶	بررسی واژه مخالف
۶	۱. مخالف در لغت
۷	۲. مخالف در قرآن
۸	مخالف در کلمات دانشمندان اسلامی
۹	۱. هواپرستان:
۹	۲. حق پرستان نادان:
۹	۳. ثروت اندوزان:
۹	مخالف در کلمات معاصران
۱۰	جمع بندی
۱۱	پیشوایان دین

۱۲	بخش دوم: علل و اسباب مخالفت با پیشوایان دین
۱۳	مظاهر دنیاپرستی
۱۴	یک. مال پرستی
۱۴	پیوستن عده‌ای از مردم مدینه به معاویه
۱۴	پیوستن حاکم فارسی به معاویه
۱۴	جنایت بخاطر جایزه
۱۵	فرقه ساختن برای ثروت اندوزی
۱۵	نقش ثروت اندوزی در ساختن واقفیه
۱۵	مخالفت زراندوزان با علی <small>علیه السلام</small>
۱۶	دو. ریاست طلبی
۱۷	ریاست طلبی طلحه و زبیر
۱۸	کشتن پسر رسول خدا برای ریاست
۱۸	سه. کینه توزی و عداوت
۱۹	نقش کینه در مخالفت با علی <small>علیه السلام</small>
۱۹	چهار. حسادت و نقش آن در بروز مخالفت ها
۱۹	حسادت دشمنان علی <small>علیه السلام</small>
۲۰	مخالفت فرزندان امام حسن با امام صادق <small>علیه السلام</small>
۲۰	نقش حسادت در مخالفت عایشه با علی <small>علیه السلام</small>
۲۱	پنج. کبر و خود پرستی
۲۲	کبر مخالفان انبیاء
۲۲	مخالفت ولید با پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>
۲۲	شش. جهل
۲۳	جهالت مخالفان علی در جریان بیعت

۲۴	..... نادانی اصحاب جمل
۲۴	..... نادانی خوارج
۲۵	..... حق پرستان نادان
۲۶	..... هفت. عدالت گریزی
۲۶	..... القای امتیازات طبقاتی
۲۷	..... مصادره ثروت های نامشروع
۲۹	..... بخش سوم: مبانی پیشوایان دین در برخورد با مخالفان
۳۱	..... یک. حفظ اسلام
۳۱	..... سکوت امام علی <small>علیه السلام</small> برای مصالح عالیه اسلام
۳۱	..... خطرهایی که اسلام را تهدید می کرد
۳۲	..... الف. امپراتوری روم
۳۲	..... ب. ابرقدرت ایران
۳۳	..... ج. منافقان:
۳۳	..... د. خطر ارتداد
۳۵	..... امام حسن <small>علیه السلام</small> و رعایت مصالح عالیه اسلام
۳۵	..... مشکلات امام حسن <small>علیه السلام</small>
۳۵	..... ۱. دشمن خارجی
۳۶	..... ۲. دشمن فریبکار و هماهنگ
۳۶	..... ۳. سپاه پراکنده امام
۳۷	..... دو. اصلاح و خیرخواهی
۳۷	..... اصلاح در لغت و اصطلاح:
۳۷	..... اصلاح در قرآن:

۳۸	اصلاح در احادیث:
۳۹	نمونه‌هایی از رفتارهای اصلاح و خیرخواهی پیشوایان دین
۳۹	خیرخواهی و افکار و اعمال اصلاحی پیامبر
۴۰	تقسیم غنائم جنگی
۴۰	گذشت از منافقان تروریست
۴۱	علی <small>علیه السلام</small> و حرکت‌های اصلاحی ایشان
۴۱	تلاش علی <small>علیه السلام</small> برای اصلاح ناکثین
۴۳	حرکت اصلاحی امام حسین <small>علیه السلام</small>
۴۴	اصلاح در کلام امام خمینی
۴۵	سه. حفظ یاران راستین و نقش وجود آنان
۴۶	نقش وجود یاران پیامبر
۴۶	نقش وجود یاران امام علی <small>علیه السلام</small>
۴۷	امام حسن <small>علیه السلام</small> و یاران
۴۷	علت سکوت امام سجاد <small>علیه السلام</small>
۴۸	امام صادق <small>علیه السلام</small> و سدیر صیرفی
۴۹	چهار. اتمام حجت بر بندگان
۵۱	پنج. عمل به تکلیف
۵۴	علی <small>علیه السلام</small> و عمل به وظیفه
۵۵	فرمایش امام باقر <small>علیه السلام</small> به حمران
۵۶	بخش چهارم: تقسیم و ویژگی‌های مخالفان
۵۷	گفتار اول: تقسیم و ویژگی‌های مخالفان فکری و عقیدتی
۵۸	یک. اهل کتاب و مصادیق آنان

۵۹	دو. فرقه‌سازان.....
۶۰	الف. فرقه‌های اساسی اهل سنت.....
۶۰	اهل حدیث.....
۶۰	مرجئه.....
۶۱	خوارج.....
۶۱	ب. فرقه‌های اساسی شیعه.....
۶۱	کیسانیه.....
۶۱	زیدیه.....
۶۱	اسماعیله.....
۶۱	فطحیه.....
۶۲	واقفیه.....
۶۲	غلات.....
۶۳	سه. بدعت‌گذاران.....
۶۳	خطر بدعت برای دین.....
۶۴	بدعت‌هایی که در اسلام واقع شد.....
۶۵	چهار. علمای درباری مسلمان.....
۶۶	اثر تبلیغات عالمان درباری.....
۶۸	استفاده‌های حاکمان از علمای درباری.....
۶۸	دور نگه داشتن مردم از پیشوایان راستین اسلام و ایجاد فاصله بین آن‌ها.....
۶۸	جعل حدیث.....
۶۹	جعل حدیث برای توجیه کارهای حاکمان.....
۷۰	جلوگیری از قیام علیه حاکمان.....
۷۱	گفتار دوم: تقسیم و ویژگی‌های مخالفان سیاسی.....

۷۱	درآمد: سیاست از نگاه پیشوایان دین .....
۷۳	یک. حاکمان و سیاست مداران .....
۷۳	الف. خلفای زمان امام علی <small>(علیه السلام)</small> .....
۷۳	ابوبکر .....
۷۴	عمر بن خطاب (۱۳ - ۲۳ ه.ق) .....
۷۴	عثمان (۲۴ - ۳۵ ه.ق) .....
۷۵	ب. حاکمان و سیاست مداران بنی امیه .....
۷۶	معاویه .....
۷۷	یزید بن معاویه منفودترین چهره بنی امیه .....
۷۸	مروان بن حکم .....
۷۸	حکومت سیاه عبدالملک بن مروان .....
۷۹	سلیمان بن عبدالملک .....
۸۰	عمر بن عبدالعزیز .....
۸۰	یزید بن عبدالملک .....
۸۰	هشام بن عبدالملک .....
۸۱	ج. حاکمان و سیاست مداران بنی عباس .....
۸۲	منصور عباسی .....
۸۳	مهدی عباسی .....
۸۳	هادی عباسی .....
۸۴	هارون الرشید .....
۸۴	متوکل .....
۸۵	دو. قدرت طلبان .....
۸۶	الف. مخالفان گروهی .....

۸۶	..... منافقان
۸۸	..... ناکثین «پیمان شکنان»
۸۹	..... قاسطین
۹۰	..... خوارج
۹۱	..... ب. مخالفان فردی
۹۱	..... سعد بن ابی وقاص
۹۱	..... عبد الله بن عمر بن خطاب
۹۱	..... ابو موسی اشعری
۹۲	..... سمرة بن جندب
۹۳	..... بخش پنجم: شیوه‌های برخورد پیشوایان دین با مخالفان
۹۴	..... گفتار اول: شیوه‌های برخورد با مخالفان فکری و عقیدتی
۹۴	..... یک. نصیحت و ارشاد
۹۵	..... نصیحت حسن بصری
۹۵	..... نصیحت عالمان دریاری
۹۶	..... دو. احترام به آزادی مخالفان فکری
۹۷	..... مخالفان داخلی
۹۷	..... مخالفان غیرشیعه مسلمان
۹۷	..... مخالفان خارجی
۹۹	..... پیروان ادیان آسمانی (اقلیت‌های دینی)
۱۰۰	..... امام علی <small>علیه السلام</small> و حقوق اقلیت‌ها
۱۰۱	..... سه. جدال احسن (مناظره و احتجاج)
۱۰۲	..... مناظره امام صادق <small>علیه السلام</small> با هشام

- ۱۰۲..... مناظره امام صادق (علیه السلام) با پیشوای فرقه حنفی
- ۱۰۵..... مناظره با عالم دریاری
- ۱۰۷..... چهار شیوه اعتراض به مخالفان فکری
- ۱۰۸..... اعتراض امام علی (علیه السلام) به بدعت خلیفه دوم
- ۱۰۸..... بدعت ستیزی امام حسین و احیای سنت نبوی
- ۱۰۹..... پنج. طرد و بیزاری از بدعت گزاران
- ۱۰۹..... امام هادی و ابن حسکه
- ۱۱۰..... برخورد امام عسگری با جعلان و دروغ پردازان
- ۱۱۰..... شش. قهرآمیز
- ۱۱۱..... کوچاندن یهود بنی قینقاع
- ۱۱۱..... کوچاندن بنی نضیر
- ۱۱۱..... دستور کشتن پیمان شکنان
- ۱۱۲..... گفتار دوم: شیوه های پیشوایان دین در برخورد با مخالفان سیاسی
- ۱۱۲..... یک. هدایت و ارشاد
- ۱۱۲..... نصیحت های امام علی (علیه السلام) به معاویه
- ۱۱۳..... تلاش امام علی (علیه السلام) برای ارشاد طلحه و زبیر
- ۱۱۴..... نصیحت امام صادق (علیه السلام) به منصور دوانیقی
- ۱۱۵..... اشعار امام هادی در مجلس متوکل
- ۱۱۶..... دو. مدارا
- ۱۱۶..... مدارا در لغت
- ۱۱۷..... مدارا در سیره پیشوایان دین
- ۱۱۷..... مدارا کردن پیامبر با مخالفان
- ۱۱۹..... مدارای علی با عده ای از سران ناکثین

- ۱۱۹ ..... مدارای حضرت علی علیه السلام با خوارج
- ۱۲۰ ..... حدود مدارا
- ۱۲۲ ..... سه. احترام به آزادی اندیشه مخالفان سیاسی
- ۱۲۳ ..... حضرت علی علیه السلام و تمردان از بیعت
- ۱۲۳ ..... حضرت علی علیه السلام و ناکثین
- ۱۲۴ ..... علی علیه السلام و خوارج
- ۱۲۶ ..... امام علی علیه السلام به صرف اتهام کسی را زندانی نمی‌کرد
- ۱۲۶ ..... حدود آزادی مخالفان سیاسی
- ۱۲۷ ..... چهار. احتجاجات پیشوایان دین
- ۱۲۸ ..... احتجاج حضرت علی با ابوبکر برای اثبات حقانیت خود
- ۱۲۸ ..... احتجاج حضرت علی علیه السلام برای هدایت خوارج
- ۱۳۰ ..... احتجاج امام علی علیه السلام با معاویه برای افشای ماهیت معاویه
- ۱۳۱ ..... مناظره امام حسن علیه السلام با بنی امیه برای افشای ماهیت آنان
- ۱۳۵ ..... احتجاج امام موسی بن جعفر برای اثبات امامت خویش
- ۱۳۶ ..... احتجاج امام کاظم علیه السلام برای اثبات پسر رسول خدا بودن
- ۱۳۷ ..... پنج. همکاری مصلحتی
- ۱۳۷ ..... الف. کمک‌های امام علی علیه السلام به خلفا
- ۱۳۸ ..... نمونه‌هایی از کمک‌های امام به خلفا
- ۱۳۸ ..... کمک فکری به ابوبکر
- ۱۳۸ ..... کمک فکری به عمر
- ۱۳۹ ..... مشورت عمر با علی در مورد سرزمین‌های عراق
- ۱۴۰ ..... مشورت عمر در مورد میزان دریافت خلیفه از بیت المال
- ۱۴۱ ..... ب. ادامه استناداری به خاطر حمایت از شیعه

۱۴۱	ج. دستور امام کاظم <small>علیه السلام</small> به علی بن یقطين
۱۴۲	شش. عفو و گذشت از مخالفان
۱۴۳	جنگ بنی قریظه
۱۴۳	جنگ بنی مصطلق
۱۴۳	برخورد قاطع پیامبر با منافقان برانداز به دستور خداوند
۱۴۶	گذشت امام حسن از مرد شامی
۱۴۶	گذشت امام سجّاد از مرد خوارجی
۱۴۷	رفتار امام باقر <small>علیه السلام</small> با مرد شامی
۱۴۸	گذشت امام کاظم <small>علیه السلام</small>
۱۴۹	هفت. گفت و گو و مذاکره مستقیم با مخالفان
۱۴۹	پیشگیری
۱۵۰	ارائه تحلیل و هشدار
۱۵۱	هشت. تقیه
۱۵۱	معنای تقیه
۱۵۲	تقیه در قرآن
۱۵۳	تقیه در احادیث
۱۵۳	تقیه نیروی دفاعی و حفاظتی
۱۵۳	تقیه سنت پیامبران مجاهد است
۱۵۳	تقیه و حفظ حقوق مسلمانان
۱۵۳	حدود تقیه
۱۵۴	فلسفه وجودی تقیه
۱۵۵	نه. انتقاد
۱۵۵	انتقادهای عمومی امام علی <small>علیه السلام</small> از خلفای سه گانه